

ЮРІЙ МАКАР (YURIY MAKAR)

Чернівецький національний університет
ім. Юрія Федьковича, Україна
(Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine)

**Від минулого до майбутнього через сьогодні:
нелегкий шлях до українсько-польського
міжлюдського порозуміння**

**From the Past to Future through Perfection:
A Hard Way to Ukrainian-Polish Interpersonal Understanding**

This conference is not the first attempt by Ukrainian and Polish scholars to understand the common tragic heritage of their countries and determine prospects for overcoming it in the name of a better common future. However, this one is organised under the special conditions of the war initiated by the Russian Federation against Ukraine, which forces Ukrainians and Poles to seek a real way to overcome the stereotypes of the past. The author analyses a number of documents and studies, refers to his own experience and expresses a number of judgements about the need to overcome obstacles to a further rapprochement of the Polish and Ukrainian people based on satisfactory inter-state relations in the context of European integration processes.

Keywords: Poles, Ukrainians, interpersonal relations, stereotypes, negotiations, scientific forums.

Надійшов, очевидно, час по-новому глянути на українсько-польські взаємини у міжлюдському вимірі. Між Україною і Польщею склалися за останню чверть століття на міждержавному рівні, взяв би на себе сміливість сказати, не просто задовільні, а більше того, добросусідські стосунки. Українці добре пам'ятають підтримку з боку поляків під час Помаранчевої революції 2004 і подальших років, під час Революції гідності кінця 2013 і початку 2014 р., слідом за якою була здійснена неприхована агресія Російської Федерації проти нашої держави. Не можна не пам'ятати про послідовну підтримку України з боку Польщі у стосунках із Заходом.

Проте, на превеликий жаль, над міждержавними стосунками між обома країнами нависають негативні стереотипи минулого, що склалися впродовж століть, і апогеем яких стали криваві порухунки під час Другої світової війни.

Автор пропонованого матеріалу за свою багатолітню наукову діяльність ніколи не спокушався на *полонофобію* у своїх дослідженнях стосовно спільної минувшини, сьогодення та перспектив українсько-польських взаємин на майбутнє. Як на мене, ідея проведення нинішньої конференції *Минуле – Сьогодні – Майбутнє: Польсько-українські відносини в ХХ і ХХІ сторіччях*, що належить Університетові Марії Кюрі-Склодовської в Люблині і була підтримана українськими – Київським, Прикарпатським і Чернівецьким – університетами, дуже слухна і своєчасна. А її проведення може започаткувати якісні зміни в оцінці спільної історичної спадщини, сучасних взаємин і торування шляхів у майбутнє.

Нинішня спроба розібратися у нашій спільній трагічній спадщині і накреслити перспективи її подолання в ім'я кращого взаємного майбутнього – далеко не перша. Практично з розвалом т.зв. *світової системи соціалізму*, а слідом за нею і Радянського Союзу як її натхненника, перед українцями і поляками відкрилися можливості щиро і відверто вияснити, що нас об'єднує, а що насправді тому заважає. Особливістю останніх років є те, що Росія не лише відверто намагається розвалити Україну як державу і довести українцям, що вони походять з видуманої спільної російсько-білорусько-української колиски, тобто не є окремим народом. Але ж вона коштом інших сусідніх народів, у тому й поляків, хоче відродити свою великодержавність. Зрештою, уся її поведінка загрожує існуючому становищу як у Європі, так і усьому світопорядкові. Вказана ситуація змушує і українців, і поляків ґрунтовно замислитися, чи й надалі вияснити, хто більше кому завинив у минулому, чи пригадати, що й у тому ж минулому неважко віднайти щось спільне у нашому культурному житті, побуті, економіці, а також – що в даній ситуації надзвичайно важливо – і спільні відсічі спробам поневолення обох народів з боку північно-східного сусіда, їх насильної асиміляції тощо.

Мені довелося протягом останньої декади минулого століття, а потім і перших двох декад нинішнього брати участь у багатьох українсько-польських наукових форумах з приводу взаємин обох наших народів як у минулому, так і тепер. Склався дивний парадокс. Ми собі взаємно кажемо, починаючи з середини ХІХ ст., що без вільної і незалежної України неможлива процвітаюча Польща і навпаки. На міждержавному рівні це гасло дає

вагомі позитивні результати, чого не скажеш про стосунки у міжлюдському вимірі, хоча в обох країнах загалом ми взаємно поважаємося. До речі, зовсім недавно посол Республіки Польща в Україні Ян Пекло в інтерв'ю щодо польсько-українських стосунків, між іншим, сказав: «Не думаю, щоб історичні питання могли вплинути на політику оборони і на співпрацю між Польщею і Україною у цій справі. Тому що для польської політичної еліти є очевидно і ясно, що без демократичної, вільної України немає можливості забезпечення також польської безпеки. Це наша спільна справа, і без співпраці в цьому питанні ми не можемо нічого досягти поокремо»¹. Цілком зрозуміло, що він «не відкрив Америку», бо, якщо не помиляюсь, подібний вислів відомий щонайменше з XIX ст. Він не втрачає своєї актуальності й тепер, а швидше навпаки – звучить значно вагоміше.

До речі, 14 вересня 2000 р., у вітальному слові, присвяченому польсько-українському бойовому братерству, під час Битви світів, коли відроджувана Польська держава встояла перед спробою більшовицької Росії повалити її незалежність, як вона це зробила з Українською Народною Республікою, вояки Армії УНР допомогли полякам відбити спробу нападників. Тодішній міністр оборони Польщі, а потім її президент, Броніслав Коморовський зазначив, що історія поляків і українців, «трагічно розділених, починаючи з XVII століття, містить як приємні сторінки дружнього співжиття, так і сторінки трагічні, окроплені братньою кров'ю». Та історія, за його словами, «несе у собі послання, яке має застерігати і вказувати на те, що без незалежної України не буде вільної Польщі, а без незалежної Польщі не буде вільної і суверенної України»². Вже зовсім недавно колишній президент Польщі Лех Валенса навів в одному із своїх інтерв'ю подібні слова, заявивши, що його ще з дитинства їх навчали дід і батько, як запоруку спільного майбуття поляків і українців³.

Що ж до форумів стосовно міжнаціонального взаємопорозуміння та українсько-польського міжлюдського зближення, то за понад чверть століття обабіч кордону їх відбулося безліч. Серед них доволі помітним

1 A. Borkovs'kij, *Posol Pol'si Ān Pēklo: „Ukrāins'ki vijs'kovì včat' oficeriv NATO borotīsā z Rosiēū”*, 31.05.2017, http://espreso.tv/article/2017/05/31/posol_polschi_yan_pieklo (dostup: 5.05.2018).

2 *Vistup Ministra Nacional'noi Oboroni Bronislava Komorovs'kogo na zustriči, prisivāčenij pol's'ko-ukrāins'komu bratersstvu*, v: T. Kšonstek (red.), *Pol'sa ta Ukraīna v borot'bi za nezaležnist'. 1918–1920*, Vipart, Varšava 2000, c. 352.

3 Pol'skij ěks-prezident Leh Valensa: *Net svobodnoj Pol'si bez svobodnoj Ukrainy*, 30.08.2017, www.segodnya.ua/politics/pnews/byvshiy-prezident-polshi-leh-valensa-net-svobodnoy-polshi-bez-svobodnoy-ukrainy-1051027.html (dostup: 5.05.2018).

є міжнародний науковий семінар, об'єднаний назвою «Україна-Польща: важкі питання», чи з польського боку «Polska-Ukraina: trudne pytania». Згідно з домовленістю, почерговими місцями його проведення були Волинський (тепер – Східноєвропейський) національний університет імені Лесі Українки в Луцьку і Військова академія Польщі в Рембертові під Варшавою. Хронологічно тематика охоплювала час від закінчення Першої світової війни і практично до кінця 40-х рр. XX ст., що, безумовно, включало найболючіші для обох народів проблеми, котрі виникли у міжвоєнний період, а остаточно загострилися у роки Другої світової війни та після її закінчення⁴. Організатори, як на мене, добре продумали тематику семінарів і, що не менш важливо, на визначену тему виголошувалася доповідь з кожного боку, що дозволяло співставити українську і польську позицію у даному конкретному питанні. Відповідно, далі відбувалися жваві, іноді доволі гострі дискусії, після чого склалися протоколи розбіжностей і погоджень. Семінарів таких пройшло щонайменше десяток. Завершальний відбувся у приміщенні Польського інституту національної пам'яті у Варшаві, у квітні 2005 р.⁵

Однак, повернімося до початку. Якщо не заглиблюватися у сиву давнину, то «Історія українських-польських відносин у 1918–1947 рр. до сих пір не досліджена на належному рівні. Це спричинило певне розходження польських і українських дослідників в оцінці даного періоду. Оскільки події були драматичними, розходження в поглядах були й надалі залишаються джерелом взаємних звинувачень. Це не сприяє перспективі подальшого гармонійного розвитку добросусідніх відносин між обома державами»⁶ – записано у вступі до видання 1–2 томів матеріалів названого семінару. Другий семінар відбувся 22–24 травня 1997 р. у Варшаві.

В українському виданні того ж таки тому видрукувано думку трьох осіб, які вітали укладену у 1996 р. угоду Світового союзу воїнів Армії Крайової з Об'єднанням українців у Польщі про початок дослідження цієї болючої проблеми. Серед тих, хто вітав появу угоди, був і відомий прихильник польсько-українського міжлюдського примирення, видатний польський громадський і державний діяч Яцек Куронь, на той час

4 Arhiv rodini Makariv.

5 *Ibidem*.

6 *Ukraina-Pol'sha: važki pitannâ. Materiali II mižnarodnogo seminaru istorikiv «Ukrains'ko-pol'ski vidnosini v 1918–1947 rokah»*, Varšava, 22–24 travnâ 1997, Tirsâ, Varšava 1998, с. 7. Аналогічний запис на такій самій сторінці міститься й у польському виданні матеріалів.

голова Сеймової комісії у справах національних меншин і етнічних груп. Він, між іншим, сказав, що для нього «надзвичайно важливим є факт, що проблема українсько-польських стосунків під час Другої світової війни, що торкається того, що найбільш болісне, того, що болить по сьогоднішній день і болить по обох сторонах, була порушена»⁷.

Підсумовуючи сказане вище, цілком закономірно напрошується питання, що ж зроблено з обох боків за час після того семінару, щоб досягти якогось прогресу стосовно вирішення цієї справді болючої для обох сторін проблеми? Семінар, про який мова, від задуму до його завершення тривав добрих десять років. Дискутували, писали протоколи – і погоджень, і розбіжностей. А внаслідок заключного засідання кожна зі сторін залишилася при своїй думці⁸. Згаданий форум носив назву *міжнародного семінару*. Інші, а їх, як я вже згадав, було чимало, йменувалися конгресами, конференціями тощо. Деякі з них здійснювалися на доволі високому рівні, як наприклад міжнародна наукова конференція у Києві «Українці і поляки в роки Другої світової війни та міжнародні акценти взаємин» 20–21 березня 2003 р. Її пленарне засідання відбулося в стінах Верховної Ради України, а секційні пройшли в Інституті історії України Національної академії наук. У роботі конференції брала участь група депутатів обох парламентів⁹.

Якщо говорити саме про взаємні стосунки на міжлюдському рівні, а я власне намагаюся про це говорити, то обидві сторони, як дотепер, здебільшого зводять дискусію до взаємних звинувачень під кутом зору, хто більше винен у заподіянні кривди іншому. А це дорога у глухий кут. Мені довелося разом з кількома колегами потратити добрих 12 років, щоб зібрати і опрацювати матеріали та видати роботу про долю порівняно невеликої частини українського етносу Холмщини і Південного Підляшшя, що в межах нинішнього Люблінського воєводства¹⁰. Нагадую про це тому, що ми чи не вперше виклали у такому обсязі українське бачення проблеми. А доля цього кількісно невеликого відгалуження українства якнайтісніше зв'язана з долею поляків. Тому, безумовно, ми намагалися максимально документально аргументувати те, про що писали. А щоб мати

7 *Ibidem*, с. 6.

8 Arhiv rodinì Makariv. Оскільки за багато десятиліть у родинному архіві накопичилося чимало копій документів, щоденникових записів тощо, то це дає підстави авторів використувати їх як джерельну базу.

9 *Ibidem*.

10 Ū. Makar, V. Makar, M. Gornij (red.), *Vid deportacii do deportacii: suspil'no-politične žittâ holms'ko-pidlâs'kih ukraïnciv (1915–1947): Doslidžennâ. Spogadi. Dokumenti*, t. 1–3, Bukrek, Černivci 2011–2015.

чим аргументувати, слід було зібрати в архівосховищах необхідні документи і матеріали. Основну аргументальну базу нашої праці становлять документи й матеріали, почерпнуті з архівосховищ Польщі і Канади. Щодо Польщі, то тут все зрозуміло – названі землі входили до її складу, а документи містяться у тих архівах, де їм і належить бути. Але доля обох наших народів така, що чимало документів, які власне стосуються тієї долі, передусім років лихоліть, доводиться шукати в архівосховищах держав, територіально доволі віддалених. Маю на увазі передусім США, Канаду, Велику Британію, де склалися потужні польські та українські наукові центри, в яких ці матеріали збереглися. Наприклад, у Державному архіві Канади, який вже низку років тому об'єднався з Державною Бібліотекою під загальною назвою Бібліотека і Архіви Канади (Library and Archives Canada), можна віднайти матеріали, до яких годі було досягнути чи то в Польщі, чи в Україні, хоч, як виявилось, вони або їх різновиди є й у нас¹¹.

Я зупинив увагу на вказаній публікації не з метою рекламувати власну роботу, а щоб запропонувати спробувати глянути на взаємно заподіяні кривди, відображені у тих документах, очима об'єктивного дослідника, а не постраждалої сторони. Можливо, нам тоді вдалося б краще зрозуміти одні одних. У своїй праці, констатуючи ті чи інші факти і аргументуючи їх відповідними документами, ми намагалися робити висновки таким чином, щоб створити можливість для порозуміння на перспективу, а не підсилювати напругу у взаємних стосунках. Мені дуже добре зрозумілі вболівання кресівського середовища у Польщі над жертвами подій на Волині, бо в дитячому віці самому довелося пережити подібне лихоліття, яке випало на долю українців моєї рідної Холмщини, і навіть втратити батька, який у вересні 1939 р. боровив Польщу, будучи командиром взводу Війська Польського. Я не хочу й не маю права займатися якимось повчаннями. Проте, на жаль, ми інколи стикаємося з тим, що усю проблему важких українсько-польських переживань під час Другої світової війни зводимо лише до трагедії на Волині, а це була тільки складова, хоч і масштабна, частина заплутаного великого комплексу наших спільних протиріч, який формувався значно раніше.

Я не хотів би розвивати цієї думки далі, щоб не збитися на повторення взаємних звинувачень, вже добре відомих. Спробуймо трохи глянути у бік світлих сторінок нашої спільної минувшини. Найчастіше, коли обговорюємо події обох світових воєн, міжвоєнних часів, зрештою й пізніших чи ще

11 *Ibidem.*

попередніх, шукаємо для обговорення, як правило, те, що нас роз'єднує. Ось зараз увага всього світу прикута до неоголошеної війни проти України, яку наш колишній, умовно кажучи, «стратегічний партнер» називає війною «жидо-бандерівської хунти» (тобто нинішньої української влади), проти власного народу, до якої Росія ніби не має ніякого відношення. Польща загалом на боці України, за що українці їй безмежно вдячні. Подібних прикладів взаємної підтримки лише в минулому столітті можемо доволі легко дошукатися. Взяти хоча б закінчення Першої світової війни, розвал царської Росії, не так під ударами зовнішнього супротивника, скільки внаслідок державного перевороту, вчиненого більшовиками. В результаті для народів постала реальна можливість визволитися з-під панування тієї, як її назвав Ленін, *тюрми народів*. Польща, завдяки підтримці Заходу, змогла відновити свою державність. Україні ж не вдалося встояти і УНР впала під ударами російських більшовиків. Проте, українці через слабкість власного суспільства самі винні, що не впоралися з утвердженням своєї державності.

В ту пору між українцями й поляками, з одного боку, відкривалися спільні можливості для протистояння більшовицькій навалі, натхненники якої на словах виступали за визволення народів з *тюрми народів*, а насправді в ній хотіли лише змінити, образно кажучи, наглядачів. Справа ще ускладнювалась (у польсько-українських взаєминах) і тим, що кожен з народів уважав терени міжнаціонального порубіжжя землями виключно своєї держави, а не якоїсь іншої, внаслідок чого виникла навіть українсько-польська війна, програна українцями. Стосунки УНР з Польщею могли принести обопільну користь, але цього не сталося. Угода Петлюра-Піلسудський 1920 р., знову ж таки, могла стати початком союзу обох держав. Українці, між іншим, вписали славу сторінку в боротьбу польського народу проти спроби з боку більшовицької Росії повалити Польську державу, як вона це зробила з УНР¹².

Якщо говорити загалом про те, що могло б вийти з того, якби Угода 1920 р. втілилася у життя, то за кілька років до її сотої річниці можна будувати здогади. А в реальному житті наслідки її укладення протягом усього часу від її підписання радянська пропаганда так наполегливо фальсифікувала, переконуючи українське суспільство, що Симон Петлюра «продав» Польщі західноукраїнські землі. Хоча невдовзі вже радянський уряд України, разом з російським і білоруським, такими

12 Č. Gželak, *Politična ta vijs'kova zumovlenist' pol's'ko-ukraïns'kogo soúzu 1920 roku Pilsuds'kij-Petlúra*, v: T. Kšonstek (red.), *Pol'sha ta Ukraïna...*, c. 19–36.

ж радянськими урядами, підписав з Польщею *Ризький мирний договір*, за яким ті ж західноукраїнські землі відходили до неї. Це, у свою чергу, аж ніяк не завадило, внаслідок змови з тодішньою гітлерівською Німеччиною, відібрати їх від неї під приводом порятунку західних українців і західних білорусів від неминучої загибелі, яку їм підготувала влада Другої Речі Посполитої¹³. Виникає питання, якщо Петлюра «продав» частину території України Польщі, то навіщо її було «перепродувати» новою угодою, щоб через неповне двадцятиліття ті землі вже насильно відібрати і вчинити розправу над тими, хто пригнічував, а заодно – над тими, кого пригнічували. І тут доречно зазначити, що суспільствознавча наука часів СРСР базувалася не на об'єктивній науковій аргументації, а на голослівному засудженні «українського буржуазного націоналізму», а разом з тим і «загарбницьких зазіхань буржуазно-поміщицької Польщі»¹⁴.

Міжвоєнне двадцятиліття під впливом конфлікту на українсько-польському етнічному порубіжжі, невпинного намагання радянської Росії, а згодом СРСР підірвати внутрішні устої Польської держави, що відроджувалася і, у свою чергу, хотіла будь-що віддалитися від свого колишнього гнобителя, не найкращим чином вплинуло на українсько-польські міжлюдські взаємини, передусім на теренах спільного проживання. На превеликий жаль, влада Другої Речі Посполитої, як на мою думку, під впливом усього, що на неї звалилося на час відбудови своєї державності, допустилася помилок у формуванні внутрішньої політики, у даному випадку, щодо національних меншин, насамперед маю на увазі українців, яких на той час, за даними польської статистики, налічувалося 5–5,5 млн осіб¹⁵.

Я не хотів би вкотре про це згадувати, оскільки ми зібралися для того, щоб шукати шляху до нашого спільного майбуття у вільній Європі, проте, щоб не бути голослівним, але й не скотитися до звинувачень у тому, хто кому більше завинив, без глибшого аналізу лише зазначу, що усмирення галицьких українських сіл 1930 р. у тій формі, у якій воно відбулося, не привернуло українців до пошанування польської державності¹⁶. Те, що сталося з українським православ'ям на Холмщині, не просто відштовхнуло місцевих українців від влади, а й викликало обурення в усьому

13 М. Куцерепа, *Varšavs'kij dogovir 1920 roku: genezis, problemi, naslidki*, v: T. Kšonstek (red.), *Pol'sa ta Ukraïna...*, s. 47; Arhiv rodini Makariv.

14 Arhiv rodini Makariv; R. L. Buell, *Poland – Key to Europe*, A. A. Knopf, New York 1939, p. 798.

15 Ū. Makar, *Ukraïns'ka problema v zasobah masovoi informacii mižvoénnoi Pol'si*, v: *Pitanná istorii novogo ta novitn'ogo času, Zbirnik naukovih prac*, Vипusk 8, Černivci 1999, c. 28–37; T. A. Olszański, *Historia Ukrainy XX w.*, Volumen, Warszawa [1994], s. 123.

16 *Ibidem*, s. 142–144.

цивілізованому світі. Можна зрозуміти, що після відновлення Польської держави влада мала підстави побоюватися впливу Російської православної церкви як засобу русифікації поляків. Та буквально на очах така загроза відпала, бо більшовицька влада ту Церкву зруйнувала дощенту. На території Польщі вона відроджувалась по суті не як російська, а швидше як українська, чи білоруська у місцевостях населених білорусами. Більше того, з 1924 р. вона офіційно стала Польською автокефальною православною церквою. Проте сталося те, що сталося. Фактично, влітку 1938 р. Церква перестала функціонувати, в усякому випадку на Холмщині¹⁷.

Загибель тисяч поляків на Волині – це, безумовно, трагедія, яку ніхто не оправдує. На жаль, її походження датується не Другою світовою війною. Її початків слід, вочевидь, шукати щонайменше у тому ж міжвоєнному двадцятилітті¹⁸. Отже, тогочасна польська влада для добра держави і поєднання суспільства мала б шукати інших, крім силових, методів залучення національних меншин, зокрема й української, до розбудови соціально-економічного і суспільно-політичного життя. Повчати через багато десятиліть, що мала робити тоді польська влада, щоб залучити на свій бік українців, а не відштовхнути їх від себе, заняття невдячне з українського боку. Тим більше, що протиріччя національних меншин з титульними націями мають місце й досі у ряді європейських держав, у тому й членів Європейського Союзу. Однак життя вимагає подолання тих протиріч цивілізованим шляхом і на користь обох сторін.

Друга світова війна не лише не згладила українсько-польський конфлікт, а навпаки – загострила його до краю, що потягло за собою масову загибель людей з обох боків. У наших взаємних з польськими науковцями суперечках ми, як це загальновідомо, зводимо справу здебільшого до звинувачень у заподіяних кривдах. Рідко піднімаємося до того рівня, щоб перейти все ж до глибшого аналізу того, що сталося і, головне, до розуміння, хто від того виграв. З польського боку найбільшим звинуваченням на адресу українців є масове вбивство поляків на Волині, а також зрада українців на самому початку війни через колаборацію з німецькою окупаційною владою. Українці ж звинувачують польську сторону у не менш жахливих злочинах, тобто у спочатку поодиноких, а потім масових розправах з українцями, які розпочалися ще задовго до подій на Волині¹⁹.

17 G. Kupriānovič, 1938. *Akcija rujnuvannā pravoslavnih cerkov na Holmšini i Pivdennomu Pidlāšši (kniga dvomovna)*, Holm (Chelm) 2008.

18 Думаю, що з цього приводу існує безліч публікацій – великих і малих – обабіч кордону. Тому немає потреби тут їх наводити.

19 *Vid deportacii do deportacii...*, t. 1, c. 389–462.

Вдавшись у взаємні звинувачення, ми забуваємо подумати про те, чому ж провідники визвольного руху обох сторін не змогли (або не хотіли) повернути спільні зусилля у бік такого визволення, яке хоча б полегшило страждання обох народів від взаємного поборювання, якщо не усунуло їх зовсім. Щоправда, у критичні момент перед закінченням війни, коли на територію Польщі вступили радянські *визволителі*, то вони стали поводити себе на території Польщі як повновладні господарі. Але навіть у тій скрутній ситуації кожна зі сторін – польська й українська – бачили терени спільного проживання лише у складі своєї держави. Про це вже протягом ряду років ми взаємно собі нагадуємо. Останнім часом обабіч кордону з'явилися цікаві розвідки щодо українсько-польського протистояння. Сторони можуть порізно оцінювати ті чи інші факти. Але добре, що ми їх обговорюємо на науковому рівні. Я хотів би зіслатися на одну з останніх публікацій на тему нашої дискусії – роботу польського історика Маріуша Зайончковського про взаємне протистояння на Люблінщині наприкінці війни та в перші повоєнні роки, у якій він здійснив спробу оцінити тодішні події з позиції поляка. Висновки, до яких дійшов автор, як на мене, можна б обговорювати з прицілом на те, щоб шукати виходу з глухого кута, в якому обидві сторони опинилися²⁰. Поляки, щоправда ілюзорно, розраховували на підтримку у цьому протистоянні з боку Радянського Союзу, який на власній території, як здавалося, розв'язав остаточно українське питання поголовною ліквідацією усіх можливих і неможливих супротивників, включно з тим, хто ніколи не був громадянином СРСР. Але ж і полякам така підтримка обійшлася фактично втратою незалежності. Що ж до українців, то з них тавро винних у всіх бідах, не лише поляків, ще й тепер нелегко зняти.

Так склалося, що декілька десятиліть тому я познайомився з редакторами *Літопису Української Повстанської Армії* Петром Потічним, між іншим уродженцем відомої тепер на весь світ Павлокоми на Підкарпатті, знищеної вщент разом з її мешканцями, і Євгеном Штендерою, який з весни 1945 р. перебував у керівництві загонів УПА на Холмщині і Підляшші, а після акції «Вісла» перейшов на Захід, діставшись через якийсь час до Канади. Можна б вважати, що подібні люди мали б бути запеклими ворогами поляків і усього польського. А виявляється – усе прямо навпаки. Той же Штендера, з яким довелося декілька разів зустрічатися в Торонто

20 M. Zajączkowski, *Pod znakiem króla Daniela: OUN-B i UPA na Lubelszczyźnie 1944–1950*, Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział–Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Lublin–Warszawa 2016, s. 617–626.

і Оттаві, щоразу розповідав мені про багаторічну дружбу зі своїм польським візаві Мар'яном Голембєвським, з яким вони ще в Польщі спільно організовували акції проти радянських і польських силових структур в Грубешеві й інших місцях, а потім, волею долі опинившись за океаном, постійно говорили про те, що примирення обох народів могло по-іншому вплинути на їхні долі²¹. Подібні дії на рівні названих осіб, або вищих, тепер вже доволі давно фігурують у дискусіях українських і польських науковців.

Незважаючи на наявність українсько-польських вразливих стереотипів, які дають себе знати дотепер і, судячи з усього, дошкулятимуть ще тривалий час, незаперечним фактом є те, що протягом міжвоєнного періоду, а потім і під час війни поновлювалися переговори про українсько-польську взаємодію у справі незалежності обох держав. Український Державний центр після падіння УНР діяв в екзилі, натомість Польський уряд там опинився внаслідок нападу на Польщу гітлерівської Німеччини, до якої приєднався СРСР. Документальні свідчення про це зберігаються у польських та українських фондах архівів Лондона, Вашингтона, Оттави тощо. Як дотепер, ті матеріали залишаються майже недослідженими. Про один такий епізод з польським колегою Анджеєм Вавринюком влітку 2016 р. ми опублікували розвідку у щомісячнику МЗС України²². Йдеться про переговори в Бухаресті у січні 1940 р. між представниками Польського Емігрантського уряду і Українського Державного центру. До цих переговорів мали відношення польські дипломати, зокрема й згодом всесвітньо відомий Єжи Гедройць, українські представники, розкидані в різних європейських державах і навіть українські діячі Буковини²³.

Може виникнути питання: чому при наявності певних (або навіть значних) національних антагонізмів українці та поляки тяжіють до поєднання? Відповідей, як на мене, може бути декілька. По-перше, як-не-як обидва народи мають надзвичайно багато спільного у своєму походженні й розвитку впродовж століть. Вони інтуїтивно розуміють, що повинні взаємно себе підтримувати в ім'я спільного майбутнього. По-друге, польське суспільство незрівнянно згуртованіше від українського, що добре усвідомлюють нинішні українці. А по-третє, нинішні польські провідні політичні верстви, дбаючи про добро власного народу, добре розуміють, що, власне, воно може бути гарантоване за наявності на політичній

21 Arhiv rodini Makariv.

22 A. Vavrinuk, Ū. Makar, *Malovidomi sprobi pol's'ko-ukraïns'kogo političnogo porozuminnâ na protâzi Drugoi svitovoi vijni*, „Zovnišni spravi” 2016, №7, c. 18–24.

23 *Ibidem*.

карті Європи сильної, незалежної і дружньої до Польщі України. Про це вже йшлося вище. Одним із останніх підтверджень сказаному можуть служити слова тодішнього Міністра національної оборони Польщі Антоні Мацеревича на святкуванні 26-ї річниці незалежності України, який сказав: «Європа без України не буде повноцінною, ні в політичному, ні в економічному, ні у військовому плані...Польща була, є і буде разом з Україною, бо Ваша країна захищає Європу»²⁴.

Усі ми згідні в тому, що обидва народи повинні вирватися з тенет стереотипів, у яких давно заплуталися. Але чи насправді ті тенета такі все-сильні і чи дійсно вони ставлять нас у безвихідь? Впевнений, що це зовсім не так. Мені доводиться щорічно бувати у Польщі, і не лише на наукових форумах, чи інших офіційних заходах. Постійно відвідую поховання своїх родичів, частина з яких відійшла у інший світ ще в XIX ст. Могилу батька, колишнього командира взводу Війська Польського, мені допомагають доглядати нащадки його приятеля Едварда Кліща, який успадкував наше господарство. Ні в моєму рідному, ні в сусідніх селах, усі які я відвідав впродовж останніх десятиліть, ніколи й ніхто з місцевих поляків не сказав мені жодного прикрого слова. Більше того, ми постійно знаходили спільну мову, хоча я не приховував, хто я і чому навідуюся у ці краї²⁵.

Те, що я кажу, може сприйматися як далекі від наукової проблематики спогади. Насправді це не так, бо такими спогадами міг би поділитися кожен українець чи поляк, який відвідує свої рідні місця у сусідній державі. Це саме стосується й людей вже нинішніх поколінь. У першій декаді липня 2016 р. на тій же Волині у невеликому районному (повітовому) містечку Маневичі пройшла міжнародна українсько-польська конференція, присвячена Першій світовій війні і відродженню польської державності. Конференція як конференція. У ній брали участь науковці з України й Польщі. Все це зрозуміло. Але найцікавіше полягало в іншому. Конференція проходила у місцевості, де про події 1943 р. знали безпосередньо. Виявляється, у якихось 20 км від Маневич у селі Костюхнівка вже ряд років функціонує постійно діючий відпочинково-оздоровчо-навчальний польський заклад, створений Лодзьким воєводством у приміщенні колишньої польської школи. На той час там перебувало декілька десятків польських школярів. Запрошені учасники конференції мали

24 Ministr obroni Pol'si zaïviv, ŝo Êvropa bez Ukraïni ne bude povnocinnoï, 24.08.2017, www.unn.com.ua/ukr/news/1683897-ministr-oboronz-polshchi-zaiavyv-sho-yeuropa-bez-ukrainy-ne-bude-povnosinnoi (dostup: 5.05.2018).

25 Arhiv rodini Makariv.

можливість оглянути виставку їх робіт і навчально-методичні кабінети, зрештою, поспілкуватися з ними²⁶.

Була можливість відверто поговорити з керівником табору. На запитання, чи не відчують вихователі, вихованці, він особисто дискомфорту у спілкуванні з місцевими жителями, він відповів, що він сам і всі поляки, які є тут тепер, і ті, хто їх змінює, обізнані з трагічними подіями 1943 р. Але це не тільки не ускладнює взаємин з місцевими українцями, а швидше навпаки – зближує, бо воєнне лихоліття є своєрідним уроком нинішнім та майбутнім поколінням і поляків, і українців²⁷. Ось життєвий приклад міжлюдського примирення.

Стосовно того, що ж ми маємо спільно робити, щоб покласти край історичному протистоянню між нашими народами? Як на мене, то краще б їм у тому не заважати. На жаль, політичні сили обабіч кордону у боротьбі за електорат не завжди віддають собі звіт у тому, що слід, а чого не слід у тій боротьбі використовувати, щоб не нашкодити своєму власному народові. Починаючи від 2013 р. і дотепер відбуваються в Україні та навколо неї події, які вирішують долю не тільки українців, а й поляків та інших народів. «Майдан, Революція гідності, анексія Криму і українсько-російська війна вочевидь змінили польсько-українські стосунки, відсуваючи суперечки навколо минувшини і проблему поєднання на подальші плани, які однак не перестали бути актуальними»²⁸, – пишуть редактори на вступі до публікації *Поляки і українці. Історія, яка поєднує і роз'єднує*. Один з авторів, польський вчений Томаш Стриєк на сторінках видання роздумує над тим, що процес польсько-українського поєднання ще довго не звільниться від політики. За той час в Європі може багато змінитися. І тому «може б варто вже тепер замислитися не лише над тим, як Україна повинна виконати умови приєднання (до європейської спільноти – Ю. М.), але також уникнути того, щоб популістичні угруповання не зашкодили польській громадській думці скласти іспит з європейської солідарності»²⁹.

Як на мене, дуже слушне зауваження. Бо іспит повинні в ім'я майбутнього скласти обидві сторони. А те, що спільними зусиллями відбулося

26 *Ibidem*.

27 *Ibidem*.

28 J. Karbarz-Wilińska, M. Nowak, T. Sucharski (red.), *Polacy i Ukraińcy. Historia, która łączy i dzieli/ Polaki i ukraińci. Istoria, aka poëdnuë i roz'ëdnuë*, Nadbałtyckie Centrum Kultury w Gdańsku, Słupsk–Gdańsk 2015, s. 40.

29 T. Stryjek, *Wołyń, Europa i pojednanie między Polakami i Ukraińcami. O tym, jak przeszłość zależy od przyszłości*, w: J. Karbarz-Wilińska, M. Nowak, T. Sucharski (red.), *Polacy i Ukraińcy...*, s. 350.

сьогодні у стінах Люблінського університету Марії Кюрі-Склодовської, є добрим знаком того, що ми можемо стати на добру дорогу.

Bibliografiâ

- Borkovs'kij A., *Posol Pol'shi An Pêklo: „Ukrains'ki vijs'kovi včat' oficeriv NATO borotisâ z Rosiêû”*, 31.05.2017, http://espreso.tv/article/2017/05/31/posol_polschi_yan_pieklo.
- Buell R. L., *Poland – Key to Europe*, A. A. Knopf, New York 1939.
- Gželak Č., *Politična ta vijs'kova zumovlenist' pol's'ko-ukrains'kogo soûzu 1920 roku Pilsuds'kij–Petlûra*, v: T. Kšonstek (red.), *Pol'sa ta Ukraïna v borot'bi za nezaležnist' . 1918–1920*, Vipart, Varšava 2000.
- Karbarz-Wilińska J., Nowak M., Sucharski T. (red.), *Polacy i Ukraïncy. Historia, która łączy i dzieli / Polâki i ukraiñci. Īstoriâ, âka poêdnuê i roz'êdnuê*, Nadbałtyckie Centrum Kultury w Gdańsku, Słupsk–Gdańsk 2015.
- Kučerepa M., *Varšavs'kij dogovir 1920 roku: genesis, problemi, naslidki*, v: T. Kšonstek (red.), *Pol'sa ta Ukraïna v borot'bi za nezaležnist' . 1918–1920*, Vipart, Varšava 2000.
- Kupriânovič G., *1938. Akciâ rujnuvannâ pravoslavnih cerkov na Holmšini i Pivdennomu Pidlâšši (kniga dvomovna)*, Holm (Chełm) 2008.
- Makar Ū., *Ukrains'ka problema v zasobah masovoï informacii mižvoennoï Pol'shi*, v: *Pitannâ istorii novogo ta novitn'ogo času, Zbirnik naukovih prac'*, Vipusk 8, Černivci 1999.
- Makar Ū., Makar V., Gornij M. (red.), *Vid deportacii do deportacii: suspil'no-politične žittâ holms'ko-pidlâs'kih ukraiñciv (1915–1947): Doslidžennâ. Spogadi. Dokumenti*, t. 1–3, Bukrek, Černivci 2011–2015.
- Ministr obroni Pol'shi zaâviv, šo Êvropa bez Ukraïni ne bude povnocinnoû, 24.08.2017, www.unn.com.ua/ukr/news/1683897-ministr-oboronz-polshchi-zaiavyv-sho-yeuropa-bez-ukrainy-ne-bude-povnosinnoi.
- Olszański T. A., *Historia Ukrainy XX w.*, Volumen, Warszawa [1994].
- Pol'skij êks-prezident Leh Valensa: *Net svobodnoj Pol'shi bez svobodnoj Ukrainy*, 30.08.2017, www.segodnya.ua/politics/pnews/byvshiy-prezident-polshi-leh-valensa-net-svobodnoy-polshi-bez-svobodnoy-ukrainy-1051027.html.
- Stryjek T., *Wołyń, Europa i pojednanie między Polakami i Ukraïncami. O tym, jak przeszłość zależy od przyszłości*, v: J. Karbarz-Wilińska, M. Nowak, T. Sucharski (red.), *Polacy i Ukraïncy. Historia, która łączy i dzieli / Polâki i ukraiñci. Īstoriâ, âka poêdnuê i roz'êdnuê*, Nadbałtyckie Centrum Kultury w Gdańsku, Słupsk–Gdańsk 2015.
- Ukraïna–Pol'sa: važki pitannâ. Materiali II mižnarodnogo seminaru istorikiv «Ukrains'ko-pol'ski vidnosini v 1918–1947 rokah»*, Varšava, 22–24 travnâ 1997, Tirsâ, Varšava 1998.
- Vavrinûk A., Makar Ū., *Malovidomi sprobi pol's'ko-ukrains'kogo političnogo porozuminnâ na protâzi Drugoi svitovoï vijni*, „Zovnišni spravi” 2016, № 7.
- Vistup Ministra Nacional'noi Obroni Bronislava Komorovs'kogo na zustriči, prisvâčeni j pol's'ko-ukrains'komu braterstvu*, v: T. Kšonstek (red.), *Pol'sa ta Ukraïna v borot'bi za nezaležnist' . 1918–1920*, Vipart, Varšava 2000.
- Zajâczkowski M., *Pod znakiem krôla Daniela: OUN-B i UPA na Lubelszczyźnie 1944–1950*, Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział–Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Lublin–Warszawa 2016.